

1. Црква у Поречу, код Доњег Милановца, западна страна

1. Eglise de Poreč, Donji Milanovac, — côté ouest

ЦРКВА СВ. НИКОЛЕ НА ПОРЕЧКОЈ АДИ КОД ДОЊЕГ МИЛАНОВЦА

Острво Пореч на Дунаву са црквом св. Николе налази се 8 км узводно од Доњег Милановца. Некада се на овом острву налазила римска варош Пагус Пореци, која је после пропасти Римске империје опустела. Тек у XV или XVI веку острво је поново насељено становништвом пребеглим из суседног насеља са другеобале Дунава званог „Градац“, које се овде склонило пред навалом Турака.¹ До средине XIX века, док није напуштено, Поречко острво је било важно трговачко и стратегијско место на доњем Дунаву. О томе сведоче многе саобраћајнице којима је острво испресецано. У нашој новијој историји и у борбама у време I и II српског устанка, Пореч је играо значајну улогу, јер је често био упориште за операције против Турака у Источној Србији. Путописци са почетка XIX века, описујући варош истичу да на острву има и по тридесет топова, што сведочи о његовој стратегијској важности у борби против Турака.²

¹ Мих. Ст. Ризнић, Старине на острву Поречу и околини, Старинар год. 3, бр. 4, Београд 1886, стр. 138.

² Р. Стефановић, Поречка црква „Развитац“, бр. 1, год. II, Зајечар, 1962, стр. 52

Пореч је 1804. присаједињен острву Адакале. После 1806. острво је ослобођено од Турака и служило је као важно устаничко упориште. Нарочитих заслуга за ослобођење имао је Миленко Стојковић, који је убрзо затим постао заповедник вароши. После пада Неготина у турске руке 1813, у Пореч су се склонили устаници.³

После пропасти првог српског устанка, до 1815, Пореч је добио политичку самосталност адакалског заповедника Османа Паше. За заповедника вароши постављен је нахијски капетан Стефан Стефановић Тенка. Успелим окончањем другог српског устанка, кнез Милош је захтевао да се Пореч присаједини ослобођеној Србији у коју је преко овог насеља пристизала со. Близина Румуније која је значила и везу са Русијом, била је нарочито важна за новостворену српску државу. Поред тога, и лични интереси руководили су кнеза Милоша у жељи да Пореч остане у Србији, јер је у Влашкој имао имања на која се повукао после абдикације, 1838.⁴

³ Р. Стефановић, н., д., стр. 53.

⁴ Р. Стефановић, н., д., стр. 52.

Преко острва се обављала веома развијена трговина са иностранством. Становништво је имало повластица, било је ослобођено општег пореза, а плаћало је само парез од 4 гроша за издржавање народне кујне.⁵

Повољне економске прилике утицале су да се Пореч веома рано истакне као локално просветно и културно средиште, што је у ондашњој Србији била реткост. Иако је тада Србија имала незнатан број школа, Поречани имају своју школу која са мањим прекидима ради од 1809. до 1831. Судајући по броју претплатника на разне листове, писмених људи у Поречу било је сразмерно доста.⁶

Данашњи Доњи Милановац настао је пресељењем становника Пореча. Како је острво често страдало од поплава, било је нужно изградити варош на погоднијем месту. По наредби кнеза Милоша и поред извесног отпора становника, пресељење је почело 1832.⁷ По коначном доласку у Доњи Милановац, Поречани су подигли привремену цркву код општинске суднице, која је служила све док 1840. годније подигнута црква која и данас постоји. После те године поречка црква је сесвим опустела, а све

црквене ствари су пренете у милановачку цркву.⁸ Данас на острву живи неколико породица.

Архитектура

Црква св. Николе подигнута је 1730. О томе говоре подаци егзарха београдског митрополита Максима Ратковића из 1733: „... црков Поречка, храм светог Николаја здата лето 1730 .. Према његовом даљем опису, црква је имала „... с поља стени од камена, покривена шиндром убелена кречом. Звоно једно имејет. . .”⁹ И други извори, извештаји, потврђују 1730. као годину подизања поречке цркве: према податку од 25. јануара 1734. године, црква је сазидана пре четири године, као „... велика и висока, дуга и пространа, каменом зидана...” У истом извештају наводи се да је била богата црквеним намештајем, штампаним књигама и рукописним. Даље следи опис изгледа цркве у коме се каже да је имала пет прозора, један на олтару, двоја врата, изнад крова крст од дрвета и звоно над стрехом. Цела је била патосана циглом, а посвећена св. Николи.¹⁰

Касније, у извештају намесника поречког Милутина Јеленића из XIX века, спомиње се да је црква подигнута и живописана 1806, а освећена 1809. године и да је служила док у Доњем Милановцу није подигнута нова црква.¹¹ Када је 1832. године кнез Милош наредио да се напишу новосаграђене цркве, између осталих се помиње поречка црква и податак да је подигнута 1811. године.¹² Из треће деценије XIX века има података о изгледу цркве: „... на источној страни цркве налази се торањ из Карађорђевог времена . . .”¹³

Није спорно да је црква у Поречу била подигнута 1730, али је више пута страдала од непогода и на њој су често вршене оправ-

⁵ Мих. Ст. Ризнић, н., д., стр. 138.

⁶ Р. Стефановић, н., д., стр. 53. Становници Пореча имали су по 16 претплатника на књиге Д. Тирола и Јована Стејића. Један од учитеља био је и Миша Анастасијевић, звани капетан Миша који је и рођен у Поречу, Уп. В. Карић. Србија, Београд, 1887. стр. 817.

⁷ Мих. Ст. Ризнић, н., д., стр. 136: „... јер је варош по наредби кнеза Милоша Обреновића год, 1832, на обалу ниже Пореча за 8 килом. премештена, те се и данас именом: Доњи Милановац, зове; али је назив и даље за цео срез остао Поречко — речки и Милановчани се радије зову именом „Поречани”;

У делу М. Цветичанина, Споменица Тимочке епархије 1834—1934. Стогодишњица Тимочке епархије, Ср. Карловци 1934, стр. 335; Прим. писца: о исељењу Пореча и насељавању Доњег Милановца публиковао је Тих Р. Ђорђевић извештај кнезу Милошу. У писму од 8 новембра 1831, № 424, извештава кнеза да је почело исељавање Пореча, а у писму од 3 јануара 1832, № 4, да је становништво сиромашно и да му исељење тешко пада, а, сем тога, одвраћа га од исељавања и Миша Настасијевић. У томе писму шаље списак 37 људи који су одмах пристали на премештај Пореча. У писму од 8 фебруара 1832 год. № 53 и 54. шаље „план от новог поселенија Пореча 1832 год.” у коме су улице, чаршија и дућани са означеним именима власника. У пролеће 1832. почело је пресељавање. У писму од 30. априла 1832, № 218, шаље кнезу закључак, да се место назове по имену „наследственог књаза” — Милановцем.

⁸ М. Ст. Ризнић, н., д., стр. 142: „књиге су однешене незнано где а да утвари налазе се још нека кандила, кадионица и пет охлебница у Милановачкој цркви”;

М. Цветичанин, н., д., стр. 338, 339, помиње звона из поречке цркве која се налазе у милановачкој.

⁹ М. Цветичанин, н., д., стр. 336.

¹⁰ Д. Руварац, Митрополија београдска око 1735. године, по архивским описима приопштио Д. Руварац, Споменик СКА, XLII, 37, Београд 1905, стр. 103.

¹¹ М. Цветичанин, н., д., стр. 337.

¹² М. Цветичанин, н., д., стр. 338.

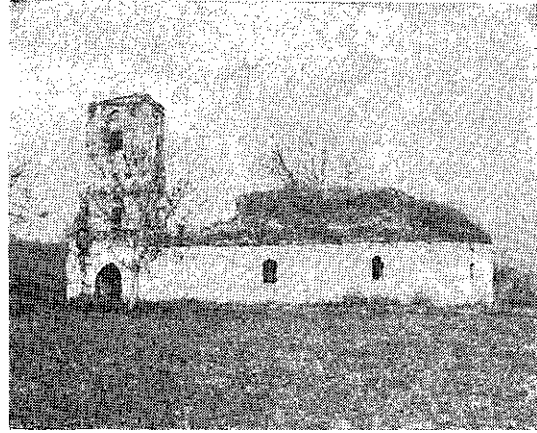
¹³ О. Д. Пирх, Путовање по Србији у год. 1829, Београд 1899, стр. 85; М. Цветичанин, н., д., стр. 335.

ке, тако да се у документима помињу различити датуми њеног обнављања.¹⁴

Црква је зидана каменом и опеком, у облику једнобродне грађевине; једноставна је у свом основном облику, карактеристичном за црквену архитектуру XVIII века у Влашкој и Јужној Угарској. На западној страни цркве налази се отворени трем кроз који се улази у припрату. Три полукружна лука одвајају припрату од наоса. Наос је дуг и простран, одвојен од олтарске апсиде зиданим иконостасом. Дужина целе грађевине износи 27 а ширина 10 метара. Црква је засведена полуобличастим сводом и била је покривена двосливним кровом чијих трагова има на западној фасади. Кровни покривач је био од шиндре, а данас нема никаквих трагова.¹⁵ Трем је отворен са три полукружна отвора између којих су четири зидана ступца: два централна и два бочна. Дужина трема је 4,40 м а ширина 10 метара. У доњим деловима ступци имају стопе, у горњим капители од камена у облику богато профилисане хоризонталне траке. Бочни травеји трема су засведени подужним полуобличастим сводовима, а изнад централног травеја је калота која је на тропмама. Трем од припрате одваја зид дебљине 1 метра, на коме су по два пиластра, северно и јужно од врата кроз која се улази у припрату. Пиластри такође имају стопе и капители, обликоване као на ступцима.

Над тремом се уздиже високи двоспратни звоник. На првом спрату, са северне и јужне стране, налази се по један прозор а на западној страни је богато декорисана фасада. На источној страни су врата која су из припрате водила степеништем на звоник. На првом спрату звоника су окулуси а са источне стране је четвртасти отвор који је вероватно служио као улаз на таван над сводом припрате. Над окулусима су на све четири стране земљишта лучно завршени прозори. Звоник је сада без крова; вероватно је био покривен двосливним кровом, као и звоници цркава из прве половине XIX века преко Саве и Дунава.

Западна фасада је богато декорисана, подељена са три хоризонтална венца у два

2. Црква у Поречу, код Доњег Милановца, југоисточна страна
2. Eglise de Poreč, Donji Milanovac, — côté sud—ouest

поља. Над првим венцем су декоративни елементи у облику топовских цеви од сивозеленог пешчара (од три су сачувана само два). Преко целе западне стране иде профилисана трака у облику једноставно обликованог меандра. У другом пољу су такође украси у облику нешто гушћих меандара, а у средини је отвор у облику седмокраке звезде. Звоник је украшен вертикалним плитким лизенама које наглашавају вертикалу звоника. Из трема у припрату воде лучно завршена врата. Припрату је дуга 4,60 а широка 7,80 м. Била је засведена полуобличастим сводом који је сада разрушен. На северној и јужној страни се налази по један прозор лучно завршен опекама, оперважен каменим оквиром. Западно и источно од прозора, са унутрашње стране, налазе се акустични лончићи у зиду. Наос од припрате одвајају два бочна пиластра и два богато тордирана ступца опеком зидана. Наос је дуг 10,75 м широк 7,75 м; засведен је полуобличастим сводом. Свод је ојачан са два попречна лука ослоњена на богато профилисане камене конзоле.¹⁶ Луци су обезбеђени металним затегама. На северном зиду су два прозора и врата, а на јужном два прозора.

По свом изгледу, црква има све карактеристике религиозне архитектуре из средине XVIII века, у крајевима преко Саве и Дунава. Богато обликована декоративна западна фасада и тордирани стубови у унутрашњости цркве, везују њен изглед и мај-

¹⁴ М. Ст. Ризнић, д., д., стр. 139: „... 1803.

поправљена због грома који је разрушио...”, на стр. 145 „У Милановачком суду чува се докуменат из Пореча из 1803. године у коме је списак приложника за оправку Поречке цркве... „приликом том кад је гром у њу ударио... свега прилога било је до 5000 гроша, што је за оно време велика сума и најбољи доказ, да је острво Пореч било трговачко место, а стари Поречани богати људи.”

¹⁵ М. Ст. Ризнић, н., д., стр. 141 „... покривена је шиндром која је већ давно пропала.”; М. Цветичанин, н., д., стр. 336.

¹⁶ Конзоле су обрађене исто као и камени капители на стубовима трема, а вероватно су донете са старије грађевине, што је сасвим могуће јер је цело острво богато античким налазима.

стора за утицаје грађевинарства суседне Влашке.¹⁷ Изгледом звоника црква спада у велику групу грађевина у Војводини (Сл. 1—2).¹⁸

Сликарство

Живопис је до те мере оштећен да постоје само остаци на зиданом иконостасу и једна делимично очувана композиција на јужном ступцу. Поред тога, у северном прозору ближе, олтару, у наосу, има бојеног слоја који је сасвим растрвен. На северној страни олтара, у ниши, има остатака бојеног слоја са делимично очуваним потписом сликара из 1818. године. На основу ранијих описа зна се да је био живописан цео зидани иконостас и олтарски простор. Постоји докуменат о томе да су Поречани ангажовали сликара.¹⁹ М. Ст. Ризнић је писао 1886. да се на иконостасу виде: „... слике светитељске. Доњи ред: св. Јован Богослов, Богородица, Исус и свети Стеван архиђакон. Над дверима: слика св. Николе, св. Саве, св. Ђурђа и осталих хришћанских светаца. Више ових у два реда насликане су слике из живота Исуса Христа; посред ових слика, над дверима, нацртана је у елиптичном кругу, слика Христовог образа на убрусу. У најгорњем реду насликани су 12 апостола Христових, засебно. Изнад ових слика уздиже се крст и на њему је представљено Распеће Христово. Унутра у олтару, били су насликани у природној величини четири еванђелиста и Христос на крсту, где га копљем боду. Те су слике замрљане и закречиване“²⁰

Очувани живопис на иконостасу је у две зоне (сл. 3). У доњој зони су апостоли, у горњој пророци. Сви апостоли су сликани

¹⁷ Сличних примера архитектуре има у Влашкој из приближно истог времена, а доста се користе и елементи тордираних стубова. То указује на директне узорне или мајсторе који су дошли да изграде поречку цркву, из Влашке. Buletinul comisiunii monumentelor istorice, fascicula 87—90 anul XXIX, Evolutia arhitecturii in muntenia si in oltenia de N. Ghika Budesti, Bucuresti, 1936.

¹⁸ У основној замисли веома су слични звоничи цркава: у Великој Ремети из 1733 године, манастиру Шишатовцу из 1742 године и манастиру Беочину из 1753 године.

¹⁹ Т. Р. Ђорђевић, Живот и обичаји народни, СКА, Београд 1925 стр. 3. „20 јуна 1818 године „Обшество Пореча“ пише кнезу. Милошу: „... Молера из Цесарије призвали јесмо...“ Господару јављамо и за погодбу, то јест цену за темпле и трошак окол темпла назначујемо, да ће свега 1200 гроша коштovati, ...“ Живописање је доста брзо завршено већ 8 октобра (напомена бр. 22).

²⁰ М. Ст. Ризнић, н. д., стр. 139

у луцима једнако орнаментисаним, на ореолима има трагова позлате, слова су бела. У горњој зони, у исто тако сликаним медаљонима, налазе се пророци. Сви медаљони су поређани у три зидана лука.

Од севера ка југу, прва два апостола сасвим су уништена; једино се делимично сачувала бојена површина позадине и трагови орнаментике. У трећем луку се назире контуре апостола и орнаментике, тамно зелене хаљине и сивог огртача. Десно од главе апостола назире се слова: ... ња .. која, вероватно, означавају апостола Јована. У четвртном сачуваном луку је апостол Јаков, а лево и десно од главе на светло црвеној позадини су исписана слова: **Ѓ, апо, Јаковъ.** Апостол је у светло плавој хаљини са огртачем пребаченим преко десне руке. Богато набране тканине хаљина одликују се контрастима светлих и тамних тонова. У доњим деловима бојени слој је сасвим уништен. У следећем делимично сачуваном луку је апостол Андреја са симболом свога мучеништва, косим крстом. Лево и десно од главе су слова: **Ѓ, апо, Андреа.** Лице и доњи део тела су уништени. Апостол је у тамнозеленој, хаљини богато набраној са доста белих акцената на осветљеним деловима. До њега је апостол Петар, лево и десно од главе су очувана слова: **Ѓ, апо Петаръ.** Фигура апостола је очувана само до колена, у руци држи два кључа. Хаљина је светло плава а преко ње је светло жути огртач.

У централном делу је велика композиција св. Тројице, од које је сачуван само горњи део. У левом углу је Христос са великим крстом у десној руци, у црвеној хаљини и светло плавом огртачу. Над главом су слова **Бъгъ свъ.** Средњи део композиције је уништен у доњем делу; у горњем је голуб раширених крила а изнад је натпис **Бъгъ дъхъ, стъ.** У десном углу композиције делимично је очувана глава Бога Оца са натписом **Бъгъ оцаъ,** седе косе и са троугластим нимбом. Инкарнати лица сликани су ружичастим окером са црвеним акцентима на јагодицама, ушима и носдрвама. У следећем луку је апостол Павле; лево и десно од главе су слова: **Ѓ апо Павлаъ.** Очуван само у горњем делу, апостол је у зеленој хаљини и светло сивом богато набраном огртачу. Следећи сликани апостол је Лука: **Ѓ, апо, Лука** црвеној хаљини и плавом огртачу, очуван је само у горњем делу. Одмах до њега је апостол Симон: **Ѓ, апо Симонъ** у светло плавој хаљини и ружичестом огртачу. Последњи очувани апостол је Вартоломеј: **Ѓ, апо Вартоломенъ.** Преко левог рамена држи штап, хаљина му је светло окер а огр-

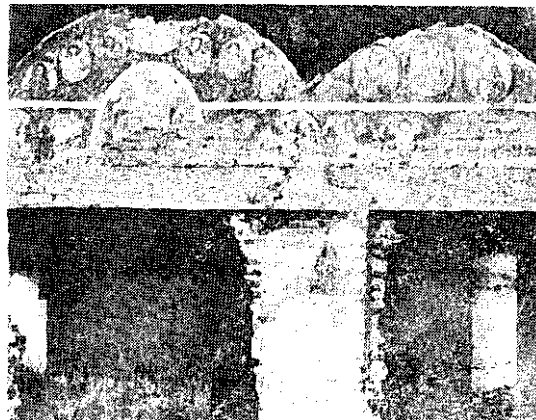
тач светло плава. У последња два лука очувана је само сликана бордура и позлата на ореолима апостола. Сви су апостоли сликани на истој позадини која је у доњим деловима светло плава, у средњим тамно црвена и горњим светло црвена. Интензивно бојена биљна орнаментика уоквирава сликане луке у којима су апостоли. Сви ореоли су били златни. О томе сведочи делимично очувана позлата на скоро свим ореолима. Инкарнати апостола подједнако су сликани; преовладава ружичаста окер, са акцентима црвене на истуреним деловима лица, јагодицама, носу и челу.

Ниједан апостол није очуван у целини.

У горњем реду, су медаљони са пророцима. По три медаљона су уоквирена једним луком, са северне и јужне стране. У централном луку је шест мањих медаљона и један нешто већи елипсастиг облика. Сви пророци су представљени до појаса. Први медаљон на северној страни је сасвим уништен. У другом се назире контуре пророка и неколико слова: (... проро...) део ореола и плава позадина. У следећем медаљону је пророк Гедеон: *С, проро Гедеон* у светло плавој хаљини и сивом оклопу. Обема рукама држи велики суд жуто обојен. Преко рамена је маслинасто зелени огртач богато драпиран. На глави има плаво сиву капу необичног облика. Делимично је очувана позлата са ореола.

У средњем луку је медаљон са непознатим пророком, (сачувана су слова: *С, проро...* у светло црвеној хаљини и плавом огртачу. Над њиме је медаљон вероватно са пророком Јелисејем и делимично сачуваним словима: *С, проро...* Пророк је у жутој хаљини и сивом огртачу. У следећем медаљону је пророк Аарон: *с, проро аарон* у црвеној хаљини, са украсом у виду црно белих поља на грудима. У елипсастом оквиру је наго Христово тело са белом тканином око бедара, сликано ружичастим окером; горњи део композиције је оштећен. Испод њега је медаљон са пророком Мојсијем: *. М. .* је . . у светло зеленој хаљини и сивом огртачу. Мојсије обема рукама држи таблице окером сликане, са црним словима. Испод тога је медаљон са непознатим пророком и делимично сачуваним натписом: *С, проро... м...* у светло сивој хаљини и црвеном огртачу. Пророк Наум је у следећем медаљону. Натпис *с, проро Наум* је добро очуван, хаљина је светло сива, а огртач маслинаст обојен.

У јужном луку, у првом медаљону је пророк од чијег је натписа остало само неколико слова: *с, проро. пра* у светло плавој хаљини и богато набраном црвеном огртачу. Следе-

3. Црква у Поречу, код Доњег Милановца, задани иконостас, западна страна

3. Eglise de Poreč, Donji Milanovac — Iconostase bâti — côté ouest

ћи очувани лик пророка је цар Давид са харфом, у жутој хаљини и зеленом огртачу. Натпис је очуван: *с, проро царь Давид*. У последњем сачуваном медаљону је вероватно пророк Авакум судећи по очуваном натпису: *с, проро... а... м*. У светло плавој хаљини и тамно црвеном набраном огртачу. Сви про-роци сликани су у медаљонима на истој светло плавој позадини, уоквирени тамно плавом и црном бордуrom. Сва слова сигнатура писана субелом. Ореоли су златни, делимично сачувани. Инкарнати су сликани ружичастим окером са црвеним акцентима

4. Надгробни споменик Атанасија Чарапића код цркве у Поречу — Доњи Милановац

4. Tombeau d'Atanasije Čarapić près de l'église de Poreč — Donji Milanovac.

на осветљеним, односно истуреним деловима лица. По средини је делимично очувана светло плава, ружичаста и златно бојена штукатура, која одваја апостоле од пророка и лучно иде око централне композиције свете Тројице. Цео живопис је сликан на позадини црвене боје.

На јужном ступцу очувани су делови непознате композиције; у левом углу је група ликова, а десно део намештаја. Од друге композиције одвојене сликаном бордуром од прве, сачуван је део одеће сликан светлим окером, и вероватно, део светло сивог огртача. На северној и јужној страни иконостаса, на бочним стубовима сачувани су мали фрагменти бојеног слоја. У апсиди, у ниши на северној страни сачувана је бојена површина величине око 25 см; тамно плаво обојена и остаци слова и година: **Кшићъ, ... 1818**. На основу тога овај живопис може да се припише сликару Арсенију Јакшићу из Беле Цркве, који је у ово време сликао у непосредној близини.²¹

Према документима, иконостас је сликан 1818. по жељи кнеза Милоша Обреновића; натпис је постојао над дверима али

²¹ П. Басић, Уметност Источне Србије у XIX веку, „Браничево“ Пожаревац, 1963, стр. 55, помиње Арсенија Јакшића као сликара зиданог иконостаса у Поречкој цркви на основу аналогија са другим делима истог сликара;

Д. Ст. Павловић, Разноврсни облици и вредности уметничког изражавања код цркава брвнара, Саопштења РЗСК, IV, 1961, с. 81.

сада нема трага.²² Новопронађени остаци сликара са годином живописања потврђују и допуњују већ од раније познат докуменат о ангажовању мајстора за израду живописа у Поречкој цркви.²³

Северозападно од цркве налази се гроб Атанасија Чарапића кога су Турци убили 1810. (сл. 4). Над гробом је камена плоча богато декорисана са једне стране, а са друге је плитко урезан текст који гласи: 1810 август, а : II, здѣ починаеть раба вожи Атанасије Чарапичъ погнве оудъ Тѣрака на Црковѣ Западно од цркве су остаци четвртасте грађевине од камена, сада обрасле у коров и шибље, сасвим разрушене. Некада је то била троспратна кула „мотриља“, са које су се осматрале лађе које су пролазиле кроз Ђердап.²⁴ Недалеко од цркве, идући ка унутрашњости острва, налази се на остатке темеља грађевине обрасле у коров. То је вероватно била „господарева канцеларија“, која је служила као народна кујна и тамница, а имала је и дрвени доклат.²⁵ Подигао ју је Миленко Стојковић, некадашњи господар поречке нахије.

²² М. Ст. Ризнић, н. д. стр. 139.

²³ Гин иконостасъ приложі верховніи српскі князъ Милошъ Обреновичъ; Трудомъ иждивеніемъ І засвоѣ вѣчно воспоминаніи мѣ октября лѣто 1818 годна 8—го Л. Стојановић. Стари српски записи и натписи, књ. II, стр. 360, бр. 3979, Београд 1902.

²⁴ Т. Р. Ђорђевић, н. д. стр. 3.

²⁵ М. Ст. Ризнић, н. д.

²⁶ М. Ст. Ризнић, н. д.

Ружица Јовановић

L'ÉGLISE ST NICOLAS DANS L'ÎLE DE POREČ — DONJI MILANOVAC

Par son aspect l'église St Nicolas, construite en 1730, a tous les caractères de l'architecture religieuse de la moitié du XVIIIe siècle des régions de l'autre côté de la Save et du Danube. Sa façade ouest richement décorée, de belle forme, et ses colonnes en torsades à l'intérieur la rattachent aux constructions de ses voisins de Valachie.

La peinture n'en a été conservée qu'en partie. La signature du peintre a été trouvée au cours des recherches: elle révèle que l'auteur est Arsenije Jakšić de Bela Crkva et que la peinture date de 1818.

Ružica Jovanović